

Зайнятість населення в сільському районі

В. ДІЄСПЕРОВ,

доктор економічних наук

Національний Науковий Центр «Інститут аграрної економіки»

Стаття визначає проблеми зайнятості населення в сільському районі. Узагальнені тенденції сільськогосподарської зайнятості. Виявлено причини низького рівня зайнятості населення, яке проживає в сільській місцевості. У статті пропонуються шляхи розв'язання цієї проблеми.

Статья определяет проблемы занятости населения в сельском районе. Обобщены тенденции сельскохозяйственной занятости. Выявлены причины низкого уровня занятости населения, проживающего в сельской местности. В статье предлагаются пути решения данной проблемы.

The article determines the problems of employment of population in the rural district. The tendencies of agricultural employment are generalized. The reasons of low level of employment of population, resident in rural locality are revealed. The ways of decision of this problem are offered in the article.

Ключові слова: зайнятість, робоче місце, сільськогосподарське підприємство, особисте селянське господарство, сільська рада.

Постановка проблеми. Багатий природний потенціал сільських територій України дозволяє раціонально використати переважну частину місцевого трудового ресурсу. Між тим, відбувається зумовлене руйнуванням і екстенсифікацією виробництва, невдалими реформуваннями безперервне скорочення зайнятості місцевого населення, реальною загрозою стає знелюднення сільських місцевостей. Ситуація із сільською зайнятістю не одержує належної оцінки, глибокого аналізу, не забезпечується статистичною інформацією. Публікацій, у яких аналізується зайнятість на конкретних сільських територіях, практично немає.

Мета дослідження. Було поставлено завдання виробити методичні підходи до аналізу ситуації із зайнятістю населення у масштабах сільського населеного пункту, сільської ради, сільського району. Аналізом охоплено різні види діяльності — сільгоспідприємств, особистих селянських господарств, місцевої промисловості, сфери обслуговування, в освіті, охороні здоров'я, культурі, в інших бюджетних закладах. Передбачалося визначити різноманітні чинники ефективності використання трудового ресурсу в умовах сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільських територій — необхідна умова раціонального використання їх багатющого природного потенціалу — визначається насамперед перспективами влаштування населення. У переважній більшості сіл люди можуть бути зайняті тільки в сільськогосподарському виробництві та соціальній інфраструктурі. Великий капітал обминає село, оскільки має достатньо робочої сили в містах, де умови діяльності зручніші та надійніші.

Статистика показує менший рівень безробіття у сільській місцевості, і це пояснюється тим, що не визнаються безробітними ті, хто є членами особистих селянських господарств. Ситуація ж із зайнятістю на селі безумовно гірша. Село втратило і втрачає значно більше робочих місць. Перш за все тому, що припинили діяльність багато сільгоспідприємств, а в інших скорочено виробництво. Аграрні виробники орієнтуються тепер на кон'юнктурно вигідні висококомеханізовані малотрудомісткі культури і нехтують інтенсивними галузями, тваринництвом, яке забезпечує значно більше робочих місць при сталій рівномірній зайнятості протягом року. Підприємства реформовано в такі організаційно-правові форми, в яких працівник став найманим робітником і не має гарантованої зайнятості. Значна частина сільгоспідприємств перейшла у власність чужого капіталу, який не бажає створювати великі трудові колективи і нести відповідальність перед ними та сільськими громадами.

Сільську зайнятість потрібно розглядати в масштабах кожного сільського району, оскільки майже всі види діяльності тепер організуються на цьому рівні. У віданні сільських рад залишилися тільки клубні установи та частина дитячих садків. Самодостатньою вважаємо територію району, куди входять як села, так і селища міського типу та міста районного підпорядкування, де частина жителів також займається сільськогосподарським виробництвом. У статті аналізуємо ситуацію в Тетіївському районі, суто аграрному і найбільш віддаленому в столичній області від Києва, — тобто характерному для глибинних сільських територій України.

При тому, що проблеми зайнятості та безробіття набули високої гостроти та актуальності, вони зали-

шаються незабезпеченими достатньою інформацією і в зв'язку з цим належним чином не аналізуються. Визначити зайнятість тепер можна тільки дуже приблизно. У річній статистичній формі №50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» від 2006 р. не містяться показники затрат праці в людино-годинах. У звітах з праці №1-ПВ показуються кількість працівників і затрати праці, але, як і вся основна статистична інформація, вони мають гриф конфіденційності. Зважаючи на те, що трудова проблематика являє високий суспільний інтерес, а діяльність в українському селі традиційно залишалася прозорою і відкритою, необхідно ставити питання про розширення гласності і зняття секретності з явищ, відображуваних державною статистикою. Форми ж звіту з праці слід поширити на всіх юридичних осіб незалежно від кількості працюючих. Значний інтерес для аналізів являють погосподарські книги, які ведуться в сільрадах і різнобічно характеризують кожне домогосподарство.

У Тетіївському районі дані, які могли бути використані для аналізу зайнятості, були одержані від різних органів державного управління та місцевого самоврядування. Не всі вони взаємно узгоджуються, а зайнятість рухлива, змінюється щоденно. Все ж уся сукупність зібраної інформації дозволила зробити певні розрахунки, підбити підсумки і сформулювати висновки та пропозиції. Найбільш цінною виявилася інформація зі спеціальних анкет, яку дали сільські ради, та від районного управління пенсійного фонду, яке щомісячно має дані про кількість працівників в діючих організаціях-юридичних особах. Станом на 1 грудня 2012 р. робили внески 6185 осіб із 207 організацій. З'ясувалося однак, що півтора десятки організацій не проходять через районне управління, реєструються в області чи інших місцях. Фізичних осіб-страхувальників у пенсійному фонді на ту ж дату виявилось 1632 і реєструвалися вони в 1196 фізичних осіб-страхувальників. За участі працівників міської ради вдалося розділити дані про працюючих між Тетієвом і сільськими територіями. Станом на 1 травня 2012 р. в Тетієві було 2872 суб'єкти господарської діяльності, включаючи малий бізнес, а по селах — 2935. У податковій інспекції нараховувалося більше юридичних осіб, але велика їх частина вже припинила діяльність. В інспекції вдалося за спеціальною відбіркою порахувати на одну дату кількість зайнятих фізичних осіб у розрізі населених пунктів. Станом на 1 квітня 2012 р. реєструвалося 787 фізичних осіб-підприємців, з них 569 у Тетієві і 218 у селах. Вони мали 318 найманих працівників — по місту 265, в селах 53 особи. Серйозною вадою обліку в районних організаціях є те, що він спрямовується тільки на одержання загально-районного показника для передачі на обласний рі-

вень. Інформація по населених пунктах і по роботодавцях не розподіляється, а тому й не аналізується. Моніторинг робочих місць ведеться в управлінні праці та соціального захисту, але власний облік тут не ведеться і користуються даними державного реєстратора. Відповіді на питання про кількість робочих місць не може дати жодний орган. За 11 місяців 2012 р. в районі було створено 393 робочі місця, ліквідовано 286. Такі дані, звичайно, дуже приблизні.

У табл. 1 представлено кількість селян, зайнятих за місцем свого проживання. Населені пункти розміщені за алфавітним переліком сільрад. 22 села — центри сільрад, п'ять інших — Софіполь, Хмелівка, Погреби, Черепинка, Григорівка — мають більше сотні жителів. У чотирьох дрібних населених пунктах, де було 14, 12, 9 і 1 жителів, ніяких робочих місць, як і соціальної інфраструктури, немає. З таблиці видно, наскільки різна по селах забезпеченість робочими місцями, що виражається відношенням їх кількості до населення. Це пояснюється насамперед відмінностями у збереженні офіційного сільськогосподарського виробництва. У всіх сільрадівських селах ще є підприємства, але в половині їх вже немає тваринництва й інших трудомістких галузей. У більших селах краще розвинута соціальна інфраструктура і процеси депопуляції менш інтенсивні, але людність зменшується в усіх сільських населених пунктах. Невелика кількість селян знаходить роботу в райцентрі. За даними з анкет, 208 сільських жителів, зайняті в інших населених пунктах, після роботи щодня повертаються додому.

Велике значення для сільських територій має зайнятість у бюджетній сфері, як найбільш надійний. У селах з районного та сільрадівських бюджетів фінансуються школи, дитячі заклади охорона здоров'я, будинки культури, клуби й бібліотеки, ветеринарна медицина, дільничні інспектори міліції, соціальні працівники, штати сільських рад. Усього тут сільські жителі мали в 2011 р. 1241 робоче місце, в 2012 р. — 1184. Всього у бюджетних організаціях було зайнято 1413 селян, що становить 7,1% до загальної їх чисельності. У Тетієві ж бюджетники склали 11,3% населення. Склад професій працівників у районному центрі набагато ширший. Суттєво вплине на зайнятість у райцентрах проведене наприкінці 2012 р. скорочення санітарно-епідеміологічної служби. Позитивним буде для сільських територій введення інституту соціальних дільничних працівників.

Найбільший роботодавець у бюджетній сфері — освіта. Протягом останніх років у районі вдалося зберегти мережу навчальних закладів, хоча учнівський контингент щороку зменшується. Середня наповнюваність класу в школах Тетієва — близько 20 учнів, а в окремих сільських школах I–III ступе-

Таблиця 1

Кількість зайнятих сільських жителів у 2012 р.

Село	Сільгоспдприємства	Фермерські господарства	Промисловість, будівництво, транспорт	Лісове господарство	Школа	Дошкільний заклад	Охорона здоров'я	Клуб, будинок культури	Бібліотека	Ветеринарна медицина	Зв'язок	Комуніальне господарство	Побутове обслуговування	Банк	Торгівля	Несільськогосподарська індивідуальна діяльність	Міліція	Церква	Соціальні працівники	Сільська рада	Разом	Населення
Бурківці	30	5	-	-	17	8	3	3	1	-	2	-	-	-	6	-	1	-	2	5	83	483
Високе	80	2	-	-	37	5	2	2	1	-	1	-	-	1	5	-	-	1	2	5	144	651
Галайки	8	-	-	1	11	2	2	3	1	-	2	-	-	1	3	-	-	1	1	4	40	526
Софіполь	-	-	-	-	2	-	2	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	8	170
Голодзьки	7	7	-	-	33	6	5	2	1	-	2	2	-	1	3	1	-	1	3	4	78	699
Горошків	64	10	-	-	23	5	4	3	1	-	3	-	-	-	7	-	-	1	3	6	130	775
Денихівка	133	-	-	-	57	39	33	2	1	-	3	-	-	-	21	-	1	3	2	7	302	1825
Дзвеняче	54	-	-	-	26	-	2	2	1	-	1	-	-	-	2	-	-	1	1	5	95	372
Дібрівка	126	3	27	1	31	11	17	3	2	3	7	4	1	3	24	29	1	-	4	7	304	1491
Кашперівка	102	2	32	-	60	25	10	2	2	2	9	-	4	2	32	45	-	1	4	10	344	3036
Клюки	61	2	-	-	25	5	3	2	1	-	2	-	-	-	8	-	-	-	1	5	115	622
Хмелівка	7	4	-	-	5	-	2	2	1	-	1	1	-	1	3	-	1	1	1	-	30	384
Кошів	20	-	-	-	28	7	3	3	1	-	2	-	-	-	5	-	-	1	1	6	77	573
Погреби	-	-	-	-	-	-	2	1	1	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	7	831
Михайлівка	53	-	-	-	6	-	2	2	1	-	1	-	-	-	2	-	-	-	1	4	72	306
Ненадиха	12	2	-	1	24	13	2	2	1	-	2	1	-	1	7	-	-	1	2	7	78	720
Одайпіль	50	-	-	-	1	2	2	2	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	4	62	244
П'ятигори	155	-	-	4	46	20	2	3	2	3	6	2	2	-	24	-	1	2	2	6	280	1773
Росішки	63	-	-	-	24	5	2	2	1	-	2	-	-	-	2	-	-	1	1	5	108	476
Скибинці	4	1	-	-	17	2	3	2	1	-	2	-	-	1	5	5	-	1	2	5	51	730
Стадниця	23	24	86	-	36	6	3	3	1	-	3	-	-	-	11	4	-	1	3	5	209	755
Степове	37	3	-	2	33	6	3	3	1	-	3	1	-	-	6	-	-	1	4	6	109	706
Тайниця	20	5	-	-	25	-	3	3	1	1	2	-	-	1	5	-	-	-	1	5	72	564
Теліжинці	9	-	-	-	26	6	6	2	1	-	3	-	-	-	8	-	2	1	2	5	71	903
Черепин	27	1	33	2	17	1	4	1	1	-	2	-	2	-	14	-	-	1	1	4	111	545
Черепинка	6	-	18	1	5	-	1	2	-	-	1	-	4	-	3	-	1	-	-	-	42	260
Григорівка	7	-	9	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	1	-	23	102
Разом	1158	71	205	12	616	175	123	58	28	9	64	11	13	12	212	84	8	20	46	120	3045	19922

нів — лише 7–9, I–II ступенів — 5–7 учнів. У частині шкіл укомплектовані не всі класи, у деяких по 1–3 учні. Не вистачає учнів переважно для молодших класів — результат скорочення і старіння населення. Учительських вакансій у районі немає, але не вистачає окремих предметників, а в школи інших населених пунктів доводиться їздити автобусами та транспортом приватних перевізників 151 учителів та 540 учням. Загроза втрати робочих місць у навчальних закладах через зменшення кількості учнів реальна.

У галузі охорони здоров'я в районі зайнято близько 560 працівників, з них у сільській мережі — 143, центральній лікарні — 417. Реформування галузі з виділенням центру первинної медико-санітарної допомоги та створенням системи екстреної допомоги не передбачає загального скорочення зайнятості, але до цього село втратило робочі місця внаслідок ліквідації дільничних лікарень.

Заклади культури збереглися в усіх населених пунктах, крім шести малих. Однак значна частина працівників залишається на половині чи трьох четвертих ставки. У Тетіїві, де діють дві районні бібліотеки, районний будинок культури, дитяча музична школа, музей, міський будинок культури і дві

міські бібліотеки, тільки двоє працівників мають неповну ставку, а всього оплачується 58 штатних ставок. У селах району 19 будинків культури, 8 клубів і 28 бібліотек, усього цим закладам дається 63,25 ставки, і тільки 9 клубних працівники та 6 бібліотекарів працюють на повну ставку.

Через недоступність інформації зі статистичної форми звіту з праці аналіз зайнятості в сільськогосподарських підприємствах виконано тільки за нормативами трудомісткості гектара різних культур і тваринницького поголів'я різних видів (табл. 2). Загальні затрати на гектар сільськогосподарських угідь таким чином залежать від галузевої структури виробництва. Як видно, цей показник має дуже відмінні значення — максимальне перевищує мінімальне в 6,1 разу. У жодному підприємстві району немає трудомістких рослинницьких галузей — овочівництва, картоплярства, садівництва. Тож різниця в затратах на одиницю площі пояснюється відсутністю чи наявністю ферм, рівнем насиченості тваринницьким поголів'ям. Остання графа таблиці — фактична кількість працівників за даними Пенсійного фонду. Вона істотно відрізняється від розрахункової, якщо застосовується більш чи менш прогресивна порівняно з найбільш поширеною техно-

Таблиця 2

Зайнятість у сільськогосподарських підприємствах

Підприємство	Площа, га			Затрати праці, год			Затрати на 1 га угідь, год	Працівників	
	с. г. угідь	ріллі	посівів	рослинництво	тваринництво	с. г. усього		розрахунково	на 01.05.12
НБК «Агроцентр»	2023	2018	2155	127210	-	152652	75,46	83	21
СТОВ «Високе»	1127	1072	1072	34020	33737	81308	72,15	44	63
ТОВ «Горошків-агро»	497	462	452	16547	-	19856	39,95	11	11
ТОВ а/ф «Надія»	1418	1391	1334	58215	17074	90347	63,71	49	40
ПСП «Дзвеняче»	1066	1062	1062	46438	12847	71142	66,74	39	24
ПСП «Денихівка»	662	651	651	20047	40064	72133	108,96	39	59
ТОВ «Агро-Дібрівка»	2516	2516	2516	72918	20138	195667	77,77	106	120
СТОВ «Колос»	1059	1045	1028	37699	10474	57808	54,59	31	21
ПП «Михайлівський лан»	982	976	975	33264	49659	99508	101,33	54	52
ТОВ «Дібрівка-агросервіс»	1495	1495	1495	73445	96053	203398	136,05	111	93
СВК «П'ятигори»	2895	2810	2810	160122	274897	522023	180,32	284	131
ТОВ а/ф «Росішки»	1162	1130	824	28772	-	34526	29,71	19	44
ТОВ а/ф «Хліб України»	1297	1297	1297	43179	11242	65305	50,35	35	11
ТОВ «ТАК-агро»	2745	2695	2825	145307	-	174368	63,52	95	132
ПСП «Смарагд»	1255	1255	1255	45223	-	54268	43,24	29	17
ТОВ «Тайниця-агро»	1043	964	964	35888	-	43066	41,29	23	18
ПСП «Слобода»	2227	1972	1971	89835	103039	207449	93,15	113	172
ПОП «Еліта»	2108	2108	2211	157965	119015	332376	151,67	181	123
ТОВ «Хмелівка-агро»	836	809	751	26314	-	31577	37,77	17	0
ТОВ «Черепин»	2012	2012	2012	86060	47444	160205	79,62	87	62
ВАТ «Кашперівський бурякоцардгосп»	1090	1089	405	14093	-	16912	15,52	9	7
ДП ДГ «Шевченківське»	3733	3309	3198	114688	298972	496392	132,97	270	273
ПАФ «Промінь»	653	649	649	22741	-	27289	41,79	15	11
ПП «Агросистема-плюс»	3025	3025	2858	104142	-	124970	41,31	68	15
ВАТ «Тетіївське РТП»	141	141	120	3684	-	4421	31,35	2	17
ПП «Кристалок-плюс»	216	216	333	11596	10933	27035	125,16	15	6
Разом	39283	38169	37223	1589412	1215588	3366001	85,69	1829	1543

логія. Інша причина відмінності пов'язана із сезонністю рослинницького виробництва, що зумовлює нерівномірність використання трудового ресурсу протягом року. Раніш вона згладжувалася завдяки тому, що переважала зайнятість у тваринництві. Тепер якщо у підприємстві тільки рільництво, до того ж обмежене вирощуванням зернових та олійних культур, протягом більшої частини року зайняти всіх працівників нічим. Масово практикується звільнення частини працівників на пізноосінні та зимові місяці, коли їх оформлюють як безробітних. По 21 підприємству в квітні 2012 р. нараховувалося 1340 працівників, в листопаді – 1619, а в грудні частина підприємств масово направляла людей у центр зайнятості.

Сільськогосподарські землі необхідно розглядати як робочі місця та джерела доходів для селян. Оцінка діяльності землекористувача має враховувати перш за все площу угідь з розрахунку на працівника, тобто землемісткість робочого місця. Виходячи з середньорічного виробітку на сільськогосподарського працівника – 1840 годин, визначаємо, що в середньому на підприємствах Тетіївського району робоче місце припадало на 21,5 га. Цей показник дещо кращий порівняно з обласним – 24,8 га, тим більше середньоукраїнським – 36,2 га.

Зайнятість в особистих селянських господарствах стала безумовно переважаючою. Затрати праці у них залежать насамперед від структури виробництва. За нормативами, розрахованими на дбайливе господарювання і досить високу врожайність, на гектар, наприклад, зернових річні затрати селянина

становлять 165 годин (тут використовується також залучена техніка), картоплі – 1041, овочів – у середньому 2257, плодоягідних насаджень – 2849 годин. Виходячи із фактичних площ культур і тваринницького поголів'я в населення та передбачаючи деяке збільшення площ садів і ягідників (їх не виправдано мало), розраховуємо, що в середньому по селах району на гектар площі домогосподарств затратиться 1240 год за рік, що на селянський двір становить 956 год, а на сільського жителя 517 годин. Затрати в рослинництві в 2,29 разу перевищують тваринницькі. На відміну від авторів різних програм аграрного розвитку, які розраховують на високий вклад населення у вирішення проблеми забезпечення країни тваринницькою продукцією, зростання поголів'я в селянських дворах не передбачаємо, зважаючи, наскільки тут важка і малопродуктивна праця. Можливості господарств населення будуть використані, якщо забезпечуватиметься надійний і вигідний збут їхньої продукції. Цьому мають сприяти вся державна політика і масштабне кооперування сільськогосподарських виробників на загальноукраїнському рівні. Необхідно заохочувати селян до розвитку виробництва тих продуктів, які при використанні переваг надомної праці можуть бути вигідними і конкурентоспроможними. Найближчі завдання – організувати зберігання та переробку плодово-овочевої продукції.

Село потребує диверсифікації зайнятості, перш за все – створення промислових виробництв. У Тетіївському районі їх залишилося небагато. Після приватизації підприємств не всі нові хазяї зуміли висто-

яти в жорстких ринкових умовах або ж побажали продовжувати діяльність у периферійному районі. Інвестори не прагнуть організувати її на глибинних сільських територіях. Найбільшою втратою стала зупинка молокозаводу. Із двох цукрових заводів залишився один. Постійний штат тут — 32 працівники. У напружений період влаштовується до чотирьохсот осіб з різних сіл. Однак сезон переробки цукрових буряків нетривалий. Після нього людей переводять на облік у центр зайнятості. Спиртовий завод працює вкрай нерегулярно внаслідок нестабільності ринку його продукцій та різних реорганізацій. Працюють кілька малих підприємств різних галузей, зокрема цегельних виробництв на місцевій сировині. Нещодавно на території колишнього цукрозаводу біля залізничної станції відома фірма «Нібулон» збудувала елеватор для приймання, зберігання та відвантаження зерна й насіння олійних культур. Обіцяють, що там створять до сотні робочих місць. У переважній частині сіл ніяких промислових виробництв немає, що звужує їх перспективи і вимагає обов'язкового розвитку сільськогосподарських підприємств.

Сфера обслуговування на кожній території включає різні його види, організовується і юридичними, і фізичними особами. Комунальне господарство працює майже виключно в райцентрі і представлено організаціями «Тетіївводоканал», «Тетіївтепломережа», «Благоустрій», «Житлокомунсервіс», у яких було зайнято загалом 147 працівників. Автобусне сполучення забезпечують чотири господарюючі суб'єкти, в яких мали роботу 72 особи. Різні види зв'язку представлені 32 працівниками. У дорожньому управлінні було 46 робочих місць. Аптечна мережа створена двома приватними підприємствами і мала 74 працівники. У філіях шести банків налічувався 91 працівник. Будівництвом і ремонтними роботами зайнято близько 40 осіб. Різні інші послуги надавалися дрібними організаціями.

Найбільш привабливе заняття у сфері обслуговування — звичайно, торгівля. Вона майже повністю приватизована. Кооперативна торгівля звузилася до трьох ринків і одного сільського споживчого товариства. Всього у торгівлі станом на 1 липня 2012 р. фіксувалися 304 заклади. Більша частина торгівлі та зайнятих у ній працівників припадає на райцентр. У другій половині року вона тут ще розширилася створенням великого продовольчого магазину від великої компанії, зареєстрованої під Києвом. Магазин запропонував до 50 робочих місць широкого профілю. За даними сільрад, у торгівлі було зайнято 212 сільських жителів. Є магазини майже виключно в селах, де більше двохсот жителів. Якщо їх менше, не забезпечується достатній для власника виторг. У середньому працівник торгівлі припадав на 94 сільські жителі, а у селах, що мали понад тисячу меш-

канців, — на 51–87. Крім того, в найбільших селах щотижня проводяться виїзні ярмарки з широким асортиментом товарів.

Щоб з'ясувати можливості і плани роботодавців щодо розвитку зайнятості, районною радою було направлено на адресу 65 більших підприємств і організацій лист з проханням заповнити таблицю, у якій показати передбачувані протягом 2012–2015 рр. введення і ліквідацію робочих місць, кількість працівників і розміри оплати їхньої праці. Одержано відповідь від 17 респондентів. Більшість з них планують у найближчі роки залишати штати незмінними, цукрозавод навіть зменшить кількість постійних працівників. П'ять підприємств передбачають деяке розширення штатів, у тому числі три сільськогосподарські і ТОВ «Тетіївський пряник». Будівельна організація ВАТ «Тетіївська пересувна механізована колона №300» спроможна навіть розширити штати від 30 до 60 працівників, але, звичайно, якщо матиме замовлення.

Платоспроможний попит на продукцію чи послуги стає умовою розширення або скорочення діяльності. Можливості населення району купувати товари в торгівлі, оплачувати різні послуги обмежені, тому частка зайнятих у сфері обслуговування, очевидно, не збільшуватиметься. У сільськогосподарському виробництві можна розширити штати при інтенсифікації структури продукції та збільшенні її обсягів темпами, вищими за зростання продуктивності праці. Поки що ж кількість зайнятих у сільгоспідприємствах країни щороку зменшується. Матимемо надію, що держава не допустить скорочення числа бюджетників на сільських територіях. Розраховувати, що в район прийдуть звідкись інвестори, не доводиться. Таким чином, реально слід планувати збереження зайнятості приблизно на нинішньому рівні. За «Програмою зайнятості населення Тетіївського району на 2012–2014 рр.» від 2011 р. протягом трьох наступних років кількість робочих місць має збільшуватися на 0,6 тисяч, причому 88% новостворених заплановано одержати за рахунок фізичних осіб. Це надто оптимістичний прогноз, а сподівання на швидкий розвиток і успіхи малого бізнесу малообґрунтовані.

Табл. 3 складена за даними статистичних форм (площі культур, поголів'я тваринництва, кількість осіб працездатного віку, зайняті в інших регіонах і за кордоном), анкет сільрад (населення, зайнятість селян), пенсійного фонду (зайнятість у юридичних осіб) на 1 травня 2012 р. та нормативами затрат праці. Зайнятість в ОСГ не входить до офіційної. Вона водночас виявляється найбільшою складовою і показує можливості господарств населення, реалізація яких залежить від певних умов. Зайнятість в інших регіонах включає в основному роботу в Києві (в середньому за 150 км), частково в Білій Церкві, інших

Таблиця 3

Розрахункова зайнятість сільського населення

Сільрада	Населення в 2012 р.		Зайняті				
	всього	у тому числі працездатного віку	в підприємствах та організаціях	в ОСГ	в інших регіонах	за кордоном	разом
Бурківці	483	277	83	164	51	1	299
Високе	651	328	144	319	30	2	495
Галайки	696	346	48	292	30	2	372
Голодьки	699	349	78	193	138	3	412
Горошків	775	350	130	313	35	-	318
Денихівка	1825	1063	302	265	300	12	879
Дзвеняче	372	195	95	117	44	2	258
Дібрівка	1491	758	304	334	137	6	781
Кашперівка	3036	1893	344	405	342	7	1066
Клюки	1006	541	145	543	89	-	777
Кошів	804	456	84	185	68	2	339
Михайлівка	306	178	72	127	52	-	251
Ненадиха	720	439	78	225	78	-	381
Одайпіль	244	121	62	69	-	-	131
П'ятигори	1773	1035	280	438	88	2	808
Росішки	476	265	108	167	31	4	310
Скибинці	730	433	51	182	194	1	428
Стадниця	755	456	209	302	65	2	578
Степове	706	393	109	248	62	5	424
Тайниця	564	290	72	250	35	-	357
Теліжинці	903	522	71	282	75	5	433
Черепин	907	537	176	322	79	6	583
Разом	19922	11160	3045	5642	2023	62	10772

місцевостях. У числі зайнятих на підприємствах та організаціях 1187 бюджетників, яких на тисячу сільського населення в середньому 60 осіб з великими відхиленнями по сільрадах – від 33 до 99 осіб. Це забезпечення державою зайнятості. У названій районній програмі на 2012 р. планувалася середньорічна кількість працівників без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та у фізичних осіб-підприємців – 5,4 тис. осіб, включаючи Тетіїв. Але там не враховувалися зайняті в інших регіонах та за кордоном.

Як видно з таблиці, з урахуванням особистих господарств і роботи на стороні зайнятість селян може бути досить високою, а в частині населених пунктів перевищувати кількість осіб працездатного віку. Але офіційна зайнятість за місцем проживання складає в середньому менше третини трудового ресурсу. Якась частина селян, невідома і вочевидь невелика, зайнята малим нереєстрованим бізнесом. Така діяльність на селі, де фактичне безробіття високе, повинна заохочуватися і виводитися з тіні. Оскільки масова неофіційна сільськогосподарська зайнятість не оподатковується, так само слід звільнити від податків на сільських місцевостях самозайнятих іншими видами діяльності, крім торгівлі та посередництва.

Для розрахунків зайнятості у райцентрі маємо інформації менше, як по селах, оскільки тут статисти-

ка не збирає даних про площі культур і тваринницьке поголів'я в населення та про кількість зайнятих на інших територіях і за кордоном. Маємо дані про кількість зайнятих у підприємствах та організаціях міста – 2872 особи, у фізичних осіб-підприємств – 834. На території міської ради 5966 га ріллі, з яких 4389 га орендується підприємствами, решта може бути використана населенням. Виходячи із розрахованої зайнятості по селах на одиницю площі та допускаючи, що вона може бути такою ж у Тетіїві, в особистих господарствах буде зайнято 668 середньорічних працівників. У райцентрі відносно більше робочих місць, тому будемо вважати, що частка зайнятих в інших регіонах і за кордоном тут буде вдвічі меншою – орієнтовно 702 особи. Всього зайнятість по Тетієву становитиме 5076 середньорічних працівників. При населенні 13 тисяч осіб це 39% від числа жителів. По селах така частка в середньому 54%. Потенційно зайнятість у селах може бути вищою, а за фактичною офіційною зайнятістю райцентр переважає.

Ситуація із зайнятістю населення на сільських територіях повинна бути контрольована органами місцевого самоврядування, районними та обласними організаціями. Для цього треба внести низку змін в організацію управління в сільських районах. Район повинен стати базою економічної роботи на селі. Важливо, щоб усі підприємства й організації

реєструвалися та звітувалися за місцем фактичного розташування, де вони використовують земельні та трудові ресурси. Інформацію про кількість працівників, затрати й оплату праці мали б представляти в район також підрозділи, управління, відділи органів державної влади, структурні підрозділи підприємств з інших районів та областей, банки тощо. Інформація, яку мають районний центр зайнятості, відділ податкової служби, управління пенсійного фонду, управління земельних ресурсів, повинна розроблятися в розрізі населених пунктів. У районах потрібно організувати систематичний аналіз зайнятості населення як з погляду працевлаштування, так і ефективності, яка визначатиметься продуктивністю праці, її дохідністю, використанням річного фонду робочого часу, надійністю та гарантованістю робочих місць. Програми зайнятості, що періодично приймаються районними радами, мають формальний характер, складаються за стандартними зразками і, головне, не містять інформації в розрізі підприємств, організацій, не встановлюють їм конкретних завдань з раціонального використання трудового ресурсу.

Для майбутнього села важливо зберегти кваліфіковані кадри. Тривогу викликає те, що часто стають непотрібними трактористи-машиністи — головна категорія сільськогосподарських працівників — через те, що припиняють роботу місцеві підприємства, вирощування польових культур передоручається заїжджим загонам. Різних спеціалістів потребують бюджетні організації, тому необхідно, щоб не зменшувалося їх фінансування. Потрібно сприяти працевлаштуванню селян у містах, допомагати їм у переїздах. Державними засобами необхідно розширювати попит на сільськогосподарську продукцію і просувати її на міжнародні ринки — у такий спосіб

вдається створити додаткові робочі місця в аграрному виробництві. Країна втрачає від того, що населення, промисловість, інші галузі зосереджуються у великих містах і побіля них. Багатий природний потенціал держави може бути раціонально використаний при рівномірному розміщенні продуктивних сил по території. Кожний сільський район — важлива ланка народно-господарського комплексу, і через райони вирішення проблеми зайнятості населення може бути спрямоване в організоване русло.

Висновки. На сільських територіях необхідно організувати аналізи зайнятості населення узгодженою роботою сільських, селищних, районних рад, місцевих центрів зайнятості, органів податкової служби, пенсійного фонду, комітету земельних ресурсів, управлінь агропромислового розвитку. Районні програми зайнятості мають конкретизуватися в розрізі населених пунктів і включати завдання всім підприємствам та організаціям, незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування. Необхідно зняти гриф конфіденційності зі статистичних форм, які містять трудові показники і відображають діяльність сільгоспідприємств у розрізі галузей. Сільськогосподарські землі необхідно розглядати як робочі місця та джерела доходів селян. Зайнятість у сільгоспідприємствах може бути значно збільшена інтенсифікацією структури виробництва, розвитком трудомістких галузей. Найбільші резерви зайнятості в організації діяльності особистих господарств сільського населення. Необхідна диверсифікація сільської діяльності, залучення інвестицій насамперед на сільські території. Ефективність зайнятості в аграрній сфері визначатиметься продуктивністю праці, її дохідністю, використанням річного фонду робочого часу, надійністю та гарантованістю робочих місць.

Передплачуйте, читайте науково-економічний та суспільно-політичний журнал

Часопис розрахований на тих, хто цікавиться проблемами праці, соціально-трудових відносин, ринкових перетворень тощо.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт.

Періодичність виходу — 8 номерів на рік.

Повідомляємо, що оформити передплату можна в будь-якому поштовому відділенні або пункті передплати

Україна:
Аспекти праці
Індекс — 74541

Вартість передплати на журнал «Україна: аспекти праці» на 2013 р.:
на півроку — 56 грн 38 коп.
на квартал — 28 грн 19 коп.